

Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв № 4'2018

6. Дрожижина Н. В. Вокальне виконавство в системі музичного мистецтва естради : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 муз. мистецтво; Харків. держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2008. 16 с.

7. Кулаковский Л. В. Песня, ее язык, структура, судьбы : (на материале рус. и укр. нар., совет. массовой песни). Москва : Совет. композитор, 1962. 343 с.

8. Прохорова Л. Українська естрадна вокальна школа. Вінниця: Нова кн., 2006. 384 с.

References

1. Adorno T. V. (2001). *Filosofiya novoy muzyki*. Moskva : Logos. 343.

2. Antonyuk V. G. (1998). *Traditsiyi ukrainskoyi vokalnoy shkoli : Mikola Kondratyuk : naukovе doslidzhennya : monogr.* Kiyiv: Ukr. Ideya. 148.

3. Asafev B. V. (1957). *Muzyikalnaya forma kak protsess*. Kn. 2. Intonatsii. Izbr. tr. : v 5 t. Moskva. T. 5. 163-276.

4. Gnid B. P. (1997). *Istoriya vokalnogo mistetstva: Pidruchnik*. Kiyiv : NMAU. 320 .

5. Grebenyuk N. E. (2000). *Vokalno-vikonavska tvorchist : avtoref. dis. ...d-ra mistetstvoznnavstva : spets. 17.00.03 muz. mistetstvo; Nats. muz. akad. Ukraini Im. P. I. Chaykovskogo*. Kyiv. 40.

6. Drozhzhina N. V. (2008). *Vokalne vikonavstvo v sistemi muzichnogo mistetstva estradi : avtoref. dis. ... kand. mistetstvoznnavstva : spets. 17.00.03 muz. mistetstvo; Harkiv. derzh. un-t mistetstv im. I. P. Kotlyarevskogo*. Harkiv. 16.

7. Kulakovskiy L. V. (1962). *Pesnya, ee yazyk, struktura, sudby : (na materiale rus. i ukr. nar., совет. massovoy pesni)*. Moskva : Sovet. kompozitor. 343.

8. Prohorova L. (2006). *Ukrayinska estradna vokalna shkola*. Vinnytsia: Nova kn.. 384.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2018 р.

УДК 78.452

Жишкович Мирослава Андріївна

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент Львівської національної

музичної академії ім. М.В. Лисенка

ORCID 0000-0003-3432-2641

zhyshko-m@i.ua

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМІНЬ СТУДЕНТА-ВОКАЛІСТА ЯК МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА СПІВУ

Мета дослідження – виявити та проаналізувати найбільш важливі аспекти формування мистецько-педагогічних умінь музиканта-вокаліста з урахуванням проблеми його готовності до педагогічної діяльності. **Методологія** дослідження полягає у вивченні та аналізі музикознавчої, вокально-педагогічної літератури із застосуванням емпіричних методів дослідження, завдяки яким розглянуто аспекти формування педагогічних умінь студента-вокаліста, визначено та науково обґрунтовано основні складові його педагогічних умінь як майбутнього викладача вокалу. **Наукова новизна** визначається ракурсом заявленої теми, її актуальністю та місцем в структурі навчально-виховного процесу. Проблема досліджується з позиції конкретизації сутності мистецько-педагогічних умінь як надважливої ланки на шляху до розвитку вокально-педагогічної майстерності. **Висновки**. Педагогічна діяльність студента-вокаліста як майбутнього викладача вокалу розглядається в декількох аспектах – загальнопедагогічному, вокально-виконавському та вокально-педагогічному. Дослідницька діяльність подається як обов'язкова складова навчального процесу. Поняття формування педагогічного уміння у студента-вокаліста полягає не лише в розвитку професійної техніки співу та виконавської майстерності, а й у вихованні вокаліста як музиканта-педагога, який повинен володіти виразною емоційністю, творчою індивідуальністю, інтелектом, і, безумовно, відповідною технікою співу, яку б зумів використати як важливий засіб впливу на учня у роботі з ним над формуванням співочого голосу.

Ключові слова: вокальне мистецтво; вокально-виконавська діяльність; педагогічні уміння; педагогічна майстерність.

Жишкович Мирослава Андріївна, кандидат искусствоведения, доцент Львовской национальной музыкальной академии им Н.В.Лысенко

Аспекты формирования художественно-педагогических умений студента-вокалиста как будущего преподавателя пения

Цель исследования – выявить и проанализировать наиболее важные аспекты формирования художественно-педагогических умений музиканта-вокалиста с учетом проблем его готовности к педагогической деятельности. **Методология** исследования заключается в изучении и анализе музыковедческой, вокально-педагогической литературы с использованием эмпирических методов исследования, благодаря которым рассмотрены аспекты формирования педагогических умений студента-вокалиста, определены и научно обоснованы основные составляющие его педагогических умений как будущего преподавателя вокала. **Научная новизна** определяется ракурсом заявленной темы, ее актуальностью и местом в структуре учебно-воспитательного процесса. Проблема исследуется с позиции конкретизации сущности художественно-педагогического умения как

сверхъважного звена на пути к развитию вокально-педагогического мастерства. **Выводы.** Педагогическая деятельность студента-вокалиста как будущего преподавателя вокала рассматривается в нескольких аспектах – общепедагогическом, вокально-исполнительском и вокально-педагогическом. Исследовательская деятельность представлена как обязательная составная учебного процесса. Понятие формирования педагогического умения в студента-вокалиста состоит не только в развитии профессиональной техники пения и исполнительского мастерства, но и в воспитании вокалиста как музыканта-педагога, который должен владеть выразительной эмоциональностью, творческой индивидуальностью, интеллектом, и, безусловно, соответственной техникой пения, которую сумел бы использовать как важный способ влияния на ученика в работе с ним над формированием певческого голоса.

Ключевые слова: вокальное искусство; вокально-исполнительская деятельность; педагогическое умение; педагогическое мастерство.

Zhyshkovych Myroslava, PhD in Arts, associated professor of the Lviv National Music Academy by M.V. Lysenko

Aspects of vocal student's artistic and pedagogical skills formation as a future teacher of singing

The purpose of the research is to find and analyze the most important aspects of vocal student's pedagogical skills formation taking into consideration the fact whether the student is ready for pedagogical activity. **The methodology** of the study consists in research and analysis of musicological, vocal and pedagogical literature with the application of empirical research methods by virtue of which aspects of vocal student's pedagogical skills formation were considered, the key elements of pedagogical skills of the student as a future teacher of singing were determined and scientifically substantiated. The **scientific novelty** is determined by an aspect of the declared topic, its relevance and place in the structure of educational process. The issue is being studied from the viewpoint of the pedagogical skills essence substantiation as an extremely important item on the way to vocal and pedagogical mastery development. **Conclusions.** Pedagogical activity of a student as a future teacher of vocal singing is considered in several aspects: general pedagogical, vocal-performance and vocal-pedagogical. Research activity is provided as an indispensable component of the educational process. The notion of vocal student's pedagogical skill formation consists not only in the development of professional technique of singing and performance mastery, but educating a vocal student as a musician-teacher, who must have distinct emotionality, creative individuality, intellect and certainly relevant technique of singing that could be applied as an important means of influencing the student in the course of work over the formation of a singing voice of such student.

Key words: vocal art; vocal performance mastery; pedagogical skills; pedagogical mastery.

Актуальність теми дослідження. Будь-яке мистецтво має свої особливі технічні засоби, без застосування яких неможливим є довершене виконання навіть за умов найкращих природних здібностей виконавця. Для того, щоб стати професіоналом у тій чи іншій мистецькій галузі, необхідно пройти тривалу й нелегку школу знань, осягаючи та засвоюючи необхідні технічно-виконавські навички. З накопиченням відповідних якостей зростає майстерність і стає доступною творчість.

Однією з основних проблем сучасної мистецької освіти є виховання всебічно розвинутого співака-музиканта та професійно грамотного викладача співу. Тому підготовка не лише високопрофесійних виконавців, а й кваліфікованих педагогів входить до комплексу актуальних завдань музичних навчальних закладів, зокрема музичних академій, і широко обговорюється у вокально-педагогічній науці.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблемам вокально-педагогічної підготовки присвячено чимало наукових статей, посібників, методичних розробок. Серед авторів: М. Агікян [1], Н. Гребенюк [2, 3], В. Левко [5], О. Михайличенко [6], Т. Сидоренко [7], О. Стахевич [8], ін. Формуються цілі збірки статей, присвячених питанням виховання професійних кадрів викладачів музики та співу, зокрема: «Актуальні проблеми викладання музичних дисциплін у вищій школі» (К., 2004); «Культура – мистецтво – освіта» (К., 2005); «Естетика і практика мистецької освіти» (К., 2008) тощо. Показовою у цьому сенсі може бути збірка статей під назвою «Наукові збірки Львівської національної музичної академії», випуски № 24 (Львів, 2010) та № 27 (Львів, 2013). Частина статей, які входять до вище згаданих збірок, висвітлюють питання підготовки студентів до вокально-педагогічної роботи в умовах не лише загальноосвітніх шкіл та навчальних закладів музичного профілю, а й середніх та вищих музичних закладів; розкривають шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів у процесі їх вокальної підготовки. Також зауважимо, що в численних наукових розробках висвітлюються питання творчої активності викладача (Ю. Бабанський, С. Сисоєва, М. Никандров), музично-психологічні аспекти педагогічної діяльності (Б. Теплов, О. Костюк, Т. Цигульська, С. Науменко, Н. Гребенюк), теоретико-методичні аспекти (А. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, А. Ковальов). Все це свідчить про підвищений інтерес до питань формування вокально-педагогічної майстерності майбутнього викладача мистецьких закладів III-IV рівнів акредитації, яка є виявом високого рівня педагогічної діяльності.

У сучасній практиці активно вивчаються питання, які стосуються формування як виконавських, так і мистецько-педагогічних умінь вокаліста – багатогранного, поліфункціонального процесу, що проявляється у поєднанні освітніх, розвивальних та аксіологічних функцій. Таку увагу до процесу набуття педагогічних умінь можна пояснити тим, що вони (уміння) є надважливою ланкою у навчально-виховному процесі.

Мета статті – виявити та проаналізувати найбільш важливі аспекти формування мистецько-педагогічних умінь музиканта-вокаліста з урахуванням проблеми його готовності до педагогічної діяльності.

Враховуючи важливість та недостатнє вивчення наявних питань, необхідно вирішити такі завдання: окреслити поняття педагогічних умінь, визначити та обґрунтувати основні складові мистецько-педагогічних умінь студента-вокаліста як майбутнього викладача вокалу.

Зміст дослідження базується на вокально-педагогічних принципах та найбільш поширених методах викладання, а також на власному виконавському та педагогічному досвіді автора статті.

Виклад основного матеріалу. Термін «уміння» пов'язують здебільшого з точними і правильними діями. Так, уміння формувати якісне співацьке звучання свідчить про розуміння процесу звукоутворення, звуковедення, правильного використання резонаторів голосового апарату, співацького дихання тощо. Поступове накопичення доведених до автоматизму раніше одержаних знань і відпрацьованих умінь на кожному навчальному етапі сприяють утворенню умінь вищого порядку, які пов'язані з більш складними діями і в які «вкладено» цілі системи знань, простіших умінь та навичок. Як приклад – уміння художнього створення (виконання) сценічного (музичного) образу, до яких належать: вокальний звук (голос), дикція, міміка, пантоміміка, динамічні й темпові показники, ритм тощо. Володіння багатьма системами умінь сприяє формуванню «об'ємних» творчих блоків умінь.

Отже, формування мистецько-педагогічних умінь студента-вокаліста залежить насамперед від вже сформованої ним співацької майстерності і базується безпосередньо на розумінні специфіки вокальної мови, фізіології голосового апарату, природи формування співацького звука, чіткого уявлення про резонаторну, артикуляційну, дихальну функції та їх важливу роль у процесі голосоутворення. На важливість зосередження великої уваги на «голосовому інструменті» у період навчання слушно вказує О. Стахевич: «Вивчення власного голосу і спостереження за діяльністю голосового апарату під час співу – проблема, яку необхідно вирішувати кожному співакові в період навчання» [8, 21]. Тож набута студентом виконавська майстерність є результатом свідомої цілеспрямованої багаторічної роботи. Педагогічна ж майстерність, яка також розвивається поступово, зростає на основі синтезу накопиченого практичного досвіду та наукових даних. Розкриття основних закономірностей, які визначають формування та розвиток вокаліста, і творче застосування їх у педагогічній діяльності – одне з основних завдань вокальної педагогіки.

У сучасній науковій літературі з особливою гостротою постає проблема готовності до педагогічної діяльності, яка «розглядається з різних позицій: вивчаються зміст і структура основних педагогічних умінь; досліджується система умінь, необхідних викладачеві під час розгортання навчально-педагогічного процесу при вирішенні освітніх та виховних завдань» [2, 176]. Спостереження за вокально-виконавською діяльністю у вищому навчальному музичному закладі, а також прискіпливіша увага до проведення педагогічної практики на вокальному факультеті свідчать про те, що не завжди підготовка студентів гарантує їм набуття готовності до вокально-педагогічної роботи. Безумовно, студент отримує відповідний запас знань, умінь, навичок під час вивчення спеціальних навчальних дисциплін та у класах сольного й камерного співу, але не завжди ці знання вибудовуються у концепцію, яка б на початковому етапі викладацької діяльності слугувала молодим педагогам основою педагогічного вміння. Проблема формування готовності до вокально-педагогічної роботи супроводжується низкою протиріч, з одного боку обумовлених потребами сучасного суспільства, а з іншого – станом сучасної професійної вокально-педагогічної підготовки спеціалістів. Ці протиріччя дають поштовх до погляду на вирішення наявної проблеми в таких аспектах:

- необхідність підвищення якості професійної вокально-педагогічної підготовки у вищих навчальних музичних закладах шляхом створення оновленої науково-методичної бази (написання монографій, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій тощо) з урахуванням наявних фізіологічних, акустичних, психолого-педагогічних досліджень та вокально-виконавських досягнень;

- потреба зростання професійно-педагогічної майстерності викладачів-вокалістів шляхом невинної самоосвіти, як у викладацькій, так і у науково-дослідницькій діяльності, а відтак і заохочення до науково-дослідницької роботи та самоосвіти студентів вокального факультету.

Зауважимо, що дослідницька робота відкриває великі можливості для творчо-пошукової педагогічної діяльності майбутнього викладача співу: випускник вищого навчального закладу зобов'язаний правильно працювати з науковою, психолого-педагогічною, вокально-методичною літературою, добирати відповідний матеріал і вміло ним користуватися. Вокально-дослідницька робота, творча за своєю суттю, тісно пов'язана з пізнавальною діяльністю, у процесі якої, окрім розвитку специфічних ознак, притаманних вокальній виконавській та педагогічній творчості (продуктивність, винахідливість, розвиток уяви, фантазії), здійснюється загальний інтелектуальний розвиток особи, формується комплекс знань, умінь, навичок, з'являються певні емоційно-вольові риси. Відтак вплив вокально-дослідницької роботи на формування творчої особистості вокаліста можна охарактеризувати з двох позицій: як безпосередній (прищеплення дослідницьких навичок, формування наукового мислення) та опосередкований (через активізацію навчально-пізнавальної діяльності). Такий стан речей спонукає до розвитку пізнавальних інтересів, які формують творче ставлення до вокального виконавського мистецтва та мистецької педагогіки. Як зазначає В. Шульгіна: «Особливість мистецької педагогіки полягає у тому,

що вона перебуває на стику науки та мистецтва, оскільки має на меті дослідження процесів навчання та виховання особистості засобами мистецтва» [9, 85].

Незмірно великого значення у системі підготовки молодих кадрів набуває роль і приклад викладача як «наріжного каменя». Він покликаний кристалізувати індивідуальність свого вихованця, надати можливість для яскравого самовираження. Результативність впливу викладача визначається розвитком творчого потенціалу учня, вихованням у нього ширших уявлень про світ мистецтва, прилученням до самостійного пошуку перспектив. Звичайно ж, досягнення успіху в цьому напрямку залежить як від учня (студента) та його викладача – кожного окремо, так і від їхньої творчої співпраці: від уміння викладача вдало подати (навчити), а учня – відповідно сприйняти, засвоїти і відтворити необхідні знання та навички, які він згодом зможе застосувати у виконавській, а відтак і у педагогічній діяльності.

Під час проходження педагогічної практики у студента можуть виникати різного роду проблемні ситуації, викликані певними об'єктивними причинами, зокрема: недостатністю відповідних професійних знань, невмінням обрати потрібну послідовність та методи роботи як над постановкою голосу учня, так і у роботі над вокальним твором. Практичні проблемні ситуації можуть виникати і у процесі поступового та поглибленого розкриття змісту вокального твору, і в період так званого «вспівування» програми (формування необхідних співочих навичок, знаходження правильних вокальних відчуттів на конкретному етапі роботи). Потрібен час та копітка праця, а також і допомога викладача-консультанта, який повинен посприяти подоланню наявних труднощів.

Принагідно зауважимо, що проблемні ситуації можуть виникнути і перед викладачем вокалу під час підготовки його студента до виконавської діяльності. Здебільшого такі ситуації пов'язані з методично невиправданим добром репертуару. Виникають вони і в процесі застосування різних методів роботи, і у період пошуку технічних та художніх рішень, пов'язаних зі специфікою звукоутворення (темброві знахідки, ритмічні ускладнення), осмисленням та емоційним осягненням твору, активним перетворенням вокально-слухових уявлень на вокально-рухові дії. Саме цей завершальний період у вокальній практиці є найскладнішим і пронизує «всі етапи роботи студента, а отже й педагога, – від його розумового освоєння твору аж до його виконання» [2, 181].

Опанування різного роду проблем веде до кінцевого результату спільної роботи студента та викладача над твором і знаходить своє вирішення у «народженні» узагальненого вокально-виконавського образу. Таким чином, спільні пошуки викладача і студента (кожного на рівні власного професійного зростання) ведуть до збагачення вокально-педагогічним досвідом, підкріпленого набутими виконавськими та педагогічними вміннями, які виступають надважливою ланкою у всьому навчально-виховному процесі.

Отже, проектуючи вище подану ситуацію виключно на студента, зазначимо, що, виконуючи певне завдання, він вже не думає про послідовність співацьких дій, а виконує їх комплексно. Після багаторазового повторення відповідних дій у нього формуються необхідні навички. Перехід умінь у навички характеризується таким рівнем виконання дій, при якому виконавцю не потрібно продумувати ту чи іншу дію, – він виконує це швидко і злагоджено. Саме у процесі оволодіння власним голосом закладаються основи вокально-педагогічного уміння майбутнього педагога.

На шляху студента до набуття педагогічних умінь величезну роль відіграють показники якісного рівня вокально-педагогічної підготовки, а саме: володіння основами вокальної методики; знання загальної педагогіки, вокальної педагогіки, педагогіки вищої школи; уміння аналізувати власний вокально-педагогічний досвід і давати правильну оцінку своїм педагогічним досягненням та невдачам; уміння аналізувати досвід інших з метою узагальнення та застосування ефективних форм і методів у роботі з вихованцями; володіння навичками мовного та міжособистісного спілкування.

У вищих навчальних закладах до комплексної перевірки педагогічних умінь студента входять:

- проведення студентом частини уроку з метою виявлення уміння формувати голосовий апарат учня на основі здобуття відповідних вокально-технічних навичок, розвивати його музикальність, музичне мислення, формувати у нього навички аналізу музичного твору і роботи над ним;
- складання характеристики учня та приблизного репертуарного плану;
- прогнозування можливих шляхів і темпів подальшого розвитку учня.

Тільки за умови професійного вирішення конкретних вокально-педагогічних питань та можливості охоплення аналізом весь комплекс навчально-виховних проблем вокаліста можна вважати підготовленим до вокально-педагогічної роботи. Однак, зауважимо, що швидкість набуття майстерності не регламентується лише накопиченням професійних знань. Справді, вокалістові, який добре навчається у вищому навчальному закладі, не завжди легко на педагогічній ниві. Мають бути індивідуальні передумови успішної діяльності, стимулятори професійного зростання – здібності (перцептивні, комунікативні) – як сукупність психічних особливостей майбутнього педагога, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення.

Тож сутність мистецько-педагогічних умінь полягає у синтезі відповідних розумових і практичних дій, спрямованих на розв'язання педагогічних завдань, аналіз певних педагогічних ситуацій, вибір засобів взаємодії (розуміння педагогом власного психічного стану, уміння керувати собою, а також здатність «бачити» внутрішній стан вихованців і адекватно впливати на них).

Наукова новизна визначається ракурсом заявленої теми, її актуальністю та місцем в структурі навчально-виховного процесу. Проблема досліджується з позиції конкретизації сутності мистецько-педагогічних умінь як надважливої ланки на шляху розвитку вокально-педагогічної майстерності.

Висновки. Педагогічна діяльність студента як майбутнього викладача вокалу розглядається в декількох аспектах – загально-педагогічному, вокально-виконавському, вокально-педагогічному. Дослідницька діяльність подається як обов'язкова складова загального навчального процесу. Розвиток педагогічної майстерності майбутнього викладача вокалу розглядається крізь призму формування мистецько-педагогічних умінь студента-практиканта як надважливої ланки у навчально-виховному процесі. Поняття формування педагогічного уміння у студента-вокаліста полягає не лише у розвитку професіональної техніки співу та виконавської майстерності, а й у вихованні вокаліста як музиканта-педагога, який повинен володіти виразною емоційністю, творчою індивідуальністю, інтелектом, і, звичайно ж, відповідною технікою співу, яку б зумів використати як вагомий засіб впливу на учня у роботі з ним над формуванням співочого голосу. Таким чином, вокально-педагогічні уміння – це здатність конкретної особистості керувати певною системою розумових та практичних дій, які формуються завдяки знанням та дозволяють результативно входити у вокально-педагогічний простір.

Література

1. Агикян М.С. Формирование интереса к педагогической деятельности у студентов-вокалистов (в условиях педагогической практики): автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. Наук. М., 1983. 16 с.
2. Гребенюк Н.Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспект: Монографія. К.: НМАУ, 1999. 269 с.
3. Гребенюк Н.Є. До проблеми формування вокально-виконавських навичок у співаків-початківців: Методична розробка. Харків: ХАП, 1998. 17 с.
4. Доронюк В.Д., Сливозький М.Ю. Основи вокально-педагогічної творчості вчителя музики: Навчальний посібник Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. 306 с.
5. Левко В. Н. О некоторых основных методах обучения студентов-вокалистов профессиональному мастерству и преподаванию вокала (из личного педагогического опыта). Вопросы вокального образования; / ред.-сост. М. С. Агин. М.-СПб., 2003. С. 29-33.
6. Михайличенко О. В. Освітньо-педагогічні аспекти розвитку української музичної культури другої половини XIX – початку XX ст.: Монографія Суми: ВВП «Мрія» ТОВ, 2005. 292 с.
7. Сидоренко Т. Д. Педагогічна культура вчителя у поглядах науковців та сучасних студентів. Культура – Мистецтво – Освіта. Науково-методичний зб. – К.: Гроно, 2005. Вип. 1. С. 14-24.
8. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки: Навчальний посібник. Харків-Суми: СумДПУ, 2002. Ч.1. 92 с.
9. Шульгіна В.Д., Рябінко С.М. Творча діяльність особистості у системі мистецької освіти України: європейський контекст. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. К.: Міленіум, 2017. С. 80-85.

References

1. Agikian, M.S. (1983). The formation of vocal students' interest in pedagogical activity (within the conditions of a teaching practice). Extended abstract of candidate's thesis. Moscow [in Russian].
2. Hrebenuk, N.Ye. (1999). Vocal-performance creative work: psychological and pedagogical and art aspect: Monograph. Kyiv: NMAU [in Ukrainian].
3. Hrebenuk, N.Ye. (1998). Towards the issue of beginner students' vocal-performance skills formation: Guidance paper. Kharkiv: KhAP [in Ukrainian].
4. Droniuk, V.D., & Slyvotskyi M.Yu. (2007). Fundamentals of vocal-pedagogical creative work of a music teacher: Textbook. Ivano-Frankivsk: Publishing and Design Department of ITC [in Ukrainian].
5. Lievko, V.N. (2003). On certain principle methods of vocal students teaching of professional mastery and vocal teaching (based on personal pedagogical experience). Issues of Vocal Education. Moscow-St. Petersburg [in Russian].
6. Mykhailychenko, O.V. (2005). Educational and pedagogical aspects of the development of Ukrainian musical culture in the second half of XIX – the beginning of XX c.: Monograph. Sumy: PME "Mriia" LLC [in Ukrainian].
7. Sydorenko, T.D. (2005). Pedagogical culture of a teacher in the outlook of scientists and modern students. Culture – Art – Education. Scientific and Methodical Collection. Issue 1. Kyiv: Hrono [in Ukrainian].
8. Stakhevyh, O.H. Fundamentals of vocal pedagogy: Textbook. Part 1. Kharkiv-Sumy: Sumy SPU [in Ukrainian].
9. Shulhina V.D., & Riabinko S.M. (2017). Creative works of a personality within the system of artistic education of Ukraine: European context. National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Scientific Journal. Kyiv: Millennium, [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.09.2018 р.